

עובדה או דעה? ולמה זה חשוב בכלל?

1

עובדה, עֲבָדָה [ש"ע; נ'; עובדת, עובדות, עובדות, עובדתו] [עבד] < 1. מְעֵשָׂה וְדָאִי, דְבַר שֶׁל מְמֹשׁ; 2. [עח] מְקַרְהָ אוּ נְתוּן כְּמוֹ שֶׁהוּא (בְּלִי פִרְשָׁנוֹת); 3. [עח] מְעֵשָׂה שֶׁהִיָּהּ, מְאֹרֵעַ שְׁקָרָה

דְּעָה [ש"ע; נ'; דַּעַת, דְּעוֹת, דְּעוֹת, דְּעוֹת, דְּעוֹת] <ידע> 1. [תמ] (על, בִּי) עֲמָדָה, הַשְׁקָפָה הַתְּלוּיָהּ בְּגִישָׁה אִישִׁית לְעִנְיָן;

איתן אבניאן (ע), מילון ספיר

ההבחנה בין עובדה לדעה חשובה לכל העוסקים בלימוד היסטוריה, שכן שליטה במיומנות זו מסייעת לנו להבחין בין העובדות ובין הפרשנות להן.

ברור לכולנו שהיסטוריון הבוחר להביא בפנינו את העובדות, טווה את הסיפור ההיסטורי תוך שהוא מושפע במידה זו או אחרת מעמדותיו האישיות. ההיסטוריון הוא הבוחר את העובדות בהן יעסוק והוא המקנה לעובדות את הפרשנות האישית שלו. מכאן שעמדותיו ודעותיו שזורות בטקסט שכתב.

בה בעת חשוב לדעת כי גם המתעד בן התקופה עשוי לשלב בעדותו עובדות לצד פרשנות אישית לדברים אותם חווה. משמע – גם בקטע מקור ראשוני אנו עשויים למצוא, זה לצד זה, עובדות ודעות.

בבחינות הבגרות האחרונות כבר הופיעו כמה וכמה קטעי מקורות שכללו עובדות לצד דעות. השאלות הנלוות לקטעי מקור אלה הנחו את התלמיד להתייחס לעמדתו של הכותב, אם כי לא דרשו מפורשות להוכיח את מיומנות ההבחנה בין עובדה לדעה.

בחורף תשע"ט נבקש מהנבחנים מפורשות, באחת משאלות המקור, להדגיש עובדות המופיעות בקטע המקור ולהסביר היכן המדובר בדעתו של הכותב.

כדי לסייע למורים ללמד את התלמידים את השימוש במיומנות זו ריכזנו במסמך זה מספר קטעי מקור העשויים לסייע למורים בהקניית מיומנות זו.

א. הבחנה בין עובדה ודעה במקור ראשוני:

א. לפניך קטע מדיון שהתקיים במועצת העם ב־12 במאי 1948 בשאלה אם להכריז על הקמת המדינה בה' באייר תש"ח (14 במאי 1948).

בקטע, יגאל ידן, קצין המבצעים של ההגנה, מציג את מאזן הכוחות הלוחמים.

2

הכוחות הסדירים של הארצות השכנות ברגע זה עם צידום ונשקם - יש להם יתרון. אולם, פה השיקול של האפשרויות לא יכול כבר להישקל רק שיקול צבאי טהור של נשק נגד נשק ויחידות נגד יחידות. כי אנחנו חסרים את הנשק הזה והמשוריינים הללו. השיקול מתחיל באותה מידה רק שהאנשים שלנו, המורל שלהם, היכולת שלהם והתוכניות שלנו והטקטיקה שלנו תצלחנה להתגבר על כוח זה. במקרים מסוימים הוכח, שלא המספר והפורמציה [המבנה] קובעים, אלא דבר אחר. אבל באופן אובייקטיבי, ללא ספק יש להם יתרון גדול ברגע זה.

[...]

כוחות האוויר שלנו, אם להשוות אותם אל כוחות האוויר של האויב - אז בכלל לא כדאי להשוות. כי כוחות האוויר שלנו אינם. האווירונים שהיו צריכים להגיע - טרם הגיעו. ייתכן שעוד יספיקו להגיע ביום המכריע.

[...]

אם אני רוצה לסכם ולהיות זהיר, הייתי אומר ברגע זה, שהשאנסים [הסיכויים] שקולים מאוד. אם להיות יותר כנה, הייתי אומר, שהיתרון שלהם גדול, אם כל הכת הזאת [הכוחות הערביים] תבוא ותילחם בנו.

(ש' קולת (עורכת), הרעיון הצייוני והקמת מדינת ישראל, כרך ב, מעלות, תשמ"ה. עמ' 306-307)

הסבר את עמדתו (דעתו) של יגאל ידן בשאלת הסיכוי לנצח במלחמת העצמאות. הצג את העובדות ההיסטוריות עליהן מתבסס יגאל ידן בקטע המקור.

א. לפניך גילוי דעת שפרסם ארגון ההגנה בעלון הקיר "החומה", ב־2 בנובמבר 1945.

החומה

עניי הטחון והגנה

"ממשלת הוד מלכותו מביטה בעין יפה על יסוד
בית לאומי לעם ישראל, בארץ־ישראל, ובמיטב
כוחותיה תתאמץ להקל על המטרה הזאת."

2 בנובמבר 1917

(מהצהרת בלפור)

ובשנת העשרים וחמש אחרי הצהרה זו, ובשנות העשרים ושש, העשרים ושבע
והעשרים ושמונה אחריה, נשרפו שישה מיליון יהודים בכבשני שרפה, [...] והמדינה
הזאת אשר עמי העולם נתנו לה את הזכות ההיסטורית לעזור לעם היהודי לשוב
למולדתו - היא שסגרה בציניות [...] את שערי ארץ־ישראל בפני יהודים, אשר רק שתי
דרכים היו פתוחות לפניהם: מולדתם או השאול [מוות].

עתה בשנת העשרים ותשע אחרי הצהרת בלפור סגורים שערי הבית הלאומי בפני
יהודים שרידי התופת הנאצית.

[...]

אנחנו, יהודי ארץ־ישראל, אין דמנו אדום יותר מדם יהודי מעונה במחנה הסגר, של אויב
או של בעל ברית. אם נצטרך לשלם בחיינו למען הביאם אלינו כדי להציל את חייהם,
כדי להשיב להם כבוד תחת חרפה וגאולה תחת תופת - שלם נשלם.

2 בנובמבר 1945

(מתוך: מסע בזמן: אוסף כרזות וכרוזים, אתר הספרייה הלאומית)

- א. כיצד באה לידי ביטוי בקטע העמדה של 'ההגנה' בשאלת היחס לבריטים עם תום מלחמת
העולם השנייה?
- ב. על פי הקטע, הצג שתיים מהעובדות ההיסטוריות עליהן מתבססת עמדה זו.

א. לפניך קטע מתוך תזכיר ששלח הרצל לשר החוץ הבריטי בשנת 1902.

המניע של ממשלת בריטניה לעסוק (בשאלת היהודים) נובע מן ההגירה לאיסט
אָנְד* של לונדון. אומנם עדיין אין מדובר במשבר של ממש, ויש לקוות שלא יגיע
לממדים שיביאו את אנגליה למצב שתצטרך לשבור את העיקרון המהולל של מתן
מקלט חופשי. אבל עתה [...] ייראה הדבר בעיני העולם כמתקבל על הדעת אם תיאות
[תסכים] ממשלת בריטניה לפתוח טריטוריה מיוחדת בשביל היהודים, שבהיותם
נרדפים בכל מקום, הם נוטים לבוא לאנגליה.

[...]

יש לפחות עשרה מיליון יהודים בעולם כולו. לא בכל מקום הם רשאים לשאת בפומבי
את צבע דגלה של אנגליה, אך אם במעשה הזה תיעשה למעצמה הפורסת את חסותה
על העם היהודי, יישאו כולם את אנגליה בתוך לבם. כהרף עין אנגליה זוכה בעשרה
מיליון נתינים, מוצנעים אך נאמנים, שידם בתחומים מקצועיים רבים בעולם כולו...
הם ניצבים במסחר הסיטונאי, בתעשייה, בבורסה, ויש בקרבם גם מלומדים, אומנים,
כותבים בעיתונים ועוד. כל אלה יתייצבו כהרף עין לשירותה של האומה הנדיבה,
המביאה תשועה שזמן כה רב מייחלים לה. אנגליה זוכה לעשרה מיליון סוכנים... ואין
זו גוזמה לומר שיהודי יעדיף לרכוש ולהפיץ את מוצריה של מדינה שהיטיבה עם העם
היהודי על פני תוצרתה של מדינה שהרעה עם יהודיה.

(אבינרי, ש' [2007], הרצל, ירושלים: מרכז זלמן שזר, עמ' 178-179)

* איסט אנד – שכונת עוני במזרח לונדון שהתיישבו בה מהגרים יהודים רבים.

- על פי הקטע, הסבר את הפתרון שמציע הרצל לבעיית היהודים (עמדתו – דעתו).
הצג את העובדות עליהן מתבסס הרצל בפנייתו לבריטים.
ב. מהי תכנית אוגנדה. מדוע תמך הרצל בתכנית זו?

1. פרשת אלטלנה

בשני קטעים שלפניך באות לידי ביטוי העמדות של הצדדים המעורבים בפרשת אלטלנה. קרא את שני הקטעים, וענה על השאלות שאחריהם.

קטע א:

כתבנו מוסר: אוניית הנשק של אצ"ל התחמקה ממקום מעגנה [מול כפר ויתקין] והגיעה אור ליום ג' לחוף תל אביב.

[...]

חיילי אצ"ל בצבא ההגנה ערקו ממחנות הצבא ומעמדותיהם בקווי החזית ורצו בכל הדרכים אל מקום מעגן האונייה כדי להכריע בכוח הנשק את המערכה.

[...]

אנשי האונייה שידרו סיסמאות ברמקול, ובהן דברי השמצה כלפי ממשלת ישראל, וקראו לתושבי תל אביב להתקומם נגדה.

[...]

במשך היום שררה בעיר התרגשות זעם עם התגרות אצ"ל בממשלת ישראל ובצבאה.

[...]

נודע כי אצ"ל החליט להשתמש בכוח נגד צבא ההגנה, ובעזרת חייליו וגדודיו להוריד את המטען מהאונייה. מכוניות משוריניות של אצ"ל הופיעו ברחובות והשתלטו על כמה רחובות הסמוכים לנמל.

(מעובד על פי: דבר, 23 ביוני 1948)

קטע ב:

תל אביב עמדה אתמול בסימן של הזדעזעות עמוקה עד היסוד בהישמע טרטור היריות של מכונות ירייה ותותחים מכיוון שפת הים. הד היריות נשמע לסירוגין החל משעה 12:00 בצוהריים עד 16:00 אחר הצוהריים וסיפר לתושבי תל אביב כי הפעם מכוונת האש מול חיילים עבריים.

ההכנות שנעשו החל מהבוקר על ידי "צבא ההגנה לישראל" [...] בישרו לתושבי העיר שהממשלה הזמנית החליטה להמשיך במשחק הדמים.

[...]

החל משעות הצוהריים זרמו רבים מתושבי תל אביב לשפת הים והאזינו לשידורים מעל סיפון האונייה.

באמצעות רמקולים שודרו מן האונייה הקריאות לחוף: "הבאנו נשק חדיש", "אנו מבקשים רשות לרדת לחופי המולדת".

כן נשמעו קריאות ביקורת נגד "ממשלת ישראל" על התנהגותה המחפירה כלפי אוניית הנשק.

(מעובד על פי: המשקיף, 23 ביוני 1948)

ב. בחר באחד מן הקטעים, וכתוב עובדה היסטורית אחת הנוכרת בו, וביטוי אחד הנוכר בו ומשקף את העמדה האישית של הכותב.

האם אתה תומך בעמדת כותב הקטע שבחרת או מתנגד לה? בסס את תשובתך על עובדות היסטוריות שלמדת.

מקורות משניים – עמדת היסטוריון:

1. מקור – הורדוס מלך "חסות"

לפניך קטע מספרו של היסטוריון בן זמננו, אברהם שליט, העוסק בדמותו של הורדוס ובפועלו.

החקלאות לא הייתה המקור היחיד לעושר שהביא שלטונו של הורדוס. הרבה שָׁקַד המלך גם על פיתוח דרכי המסחר [...] הורדוס היה שליט בעל דמיון ועין רואה והבין את הצורך הדוחק במרכזים עירוניים לפיתוח מסחר הארץ. ראוי לזכור בראש ובראשונה את ירושלים בירת המְלָכוֹת. אין ספק שירושלים לא זו בלבד שהייתה מרכזה הדתי והרוחני של הארץ כולה, אלא גם עיקר מרכזו של סחר הפנים. [...] הוא השתדל לסייע לה על ידי פיתוח העיר גם מצד יכולתה לשמש מקום מגורים לתושבים רבים וגם מצד רווחתם של עסקים. אפשר להבין לרוחם של בני תקופתו, שנתמלאו זוועה ושאת נפש [בוז] למראה דרכיו ומעשיו של המלך בעסקי הציבור והיחיד. אבל אנו, שעומדים ומתבוננים בדרכי האיש והמלך בריחוק זמן של אלפיים שנה [...] נראה בו אחד המחדשים המדיניים עֵיץ הלב וחרifi השכל הגדולים, שקמו לעם היהודי בתקופה העתיקה [...]. מנהיגי האומה [בני תקופתו] השכיחו במתכוון את זכרו של הורדוס מלב האומה, [...] את הטוב שעשה הורדוס שכחו ואת הזוועות שמרו לדורות עד שנשאר רק השם "הורדוס הרשע" ו"העבד האדומי". אבל ההיסטוריון של ימינו חייב לכנותו בשם היאה לו: הורדוס מלך ישראל.

(מעובד על פי שליט, א' [1960]. הורדוס המלך. ירושלים: מוסד ביאליק, עמ' 170, 341-342)

- א. הסבר את דעתו של ההיסטוריון אברהם שליט על הורדוס ופועלו.
בתשובתך הצג שתיים מהעובדות עליהן מתבסס שליט **בקטע**.
- ב. **על פי שלמדת**, הסבר מדוע חלק מהיהודים התנגדו לשלטונו של הורדוס (בסס את תשובתך על 2 נימוקים).

2. פועלו של בנימין זאב הרצל

קרא את הקטע שלפניך, וענה על שני הסעיפים א-ב שאחריו.

הרצל היה הראשון שעורר את דעת הקהל העולמית בעניין הפתרון הלאומי לשאלת היהודים.

במשימה זו עמד הרצל כמעט יחיד ובודד – מאחוריו לא היו תנועה או ארגון, לא ממון ולא השפעה. היו שקיבלו אותו באהבה, אחרים ביקרוהו בפומבי או מאחורי גבו. אך אלה ואלה היו חייבים להכיר בכך כי מאז הופעתו המטאורית של הרצל, השתנתה לבלי הכר דמותה של הציונות. לא רק שנוסד ארגון, אלא שהציונות פרצה מפינה חשוכה אל אור הזרקורים. בכך גילה הרצל את מה שעתידי להיות כלי הנשק היעיל ביותר של החלש שהוא חסר עוצמה מדינית ואין צבא עומד לפקודתו – דעת הקהל.

(מעובד על פי ש' אבינרי, הרעיון הציוני לגונוזיו, תל אביב, 1980, עמ' 105-108)

- א. הצג את עמדתו של מחבר הקטע בנוגע לתרומת הרצל לתנועה הציונית. בסס את תשובתך על שתי עובדות היסטוריות הנזכרות בקטע.
- האם לדעתך הפעילות הדיפלומטית של הרצל מחזקת את עמדת מחבר הקטע? בסס תשובתך על שתי עובדות היסטוריות שלמדת.
- ב. הצג את פולמוס אוגנדה, תכנה והעמדות כלפיה (תומכים ומתנגדים). הסבר נימוק אחד של כל צד.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה